

FEMINISM: STANCES AND CONCEPTUAL CLASSIFICATIONS

Monica Simon, PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The cultural context of postmodernism offers a suitable medium for the occurrence and evolution of feminism, without mistaking one of the phenomena for the other. The condition of the woman occupies an important place in postmodernism, situation whose explanation lies in the very nature of the cultural current that valorises the marginal. Personal autonomy as a central aim of feminism has undergone different changes, from winning women's rights to the present affirmation through difference as a constant of the postmodern discourse of feminism.

Keywords: *postmodernism, feminism, difference, marginal, identity.*

Cu o îndelungată, controversată și mult teoretizată istorie, feminismul actual, cel care corespunde diacronic cu feminismul valului al III-lea, își găsește teren fertil în contextul postmodernismului. Debutul feminismului este plasat în timp la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și a coincis mișcării de eliberare și emancipare a femeilor. Trecând prin diverse stadii și etape, feminismul contemporan este departe de a milita pentru egalitatea dintre femei și bărbați. Starea actuală postmodernă care orbitează în jurul unor concepte-cheie precum pluralitate, multiplicitate, entropie, descentrare oferă un cadru favorabil apariției și evoluției unui tip nou de feminism. Odată cu fenomenul de demonopolizare a discursului, de abolire a opozițiilor binare de tip universalist care au dominat gândirea occidentală o lungă perioadă de timp, marginalii, categorie căreia aparțin femeile, își fac vocea auzită, rezistă hegemoniei masculine fără a încerca, însă, să rămână cantonat în vechea diferențiere între femei și bărbați sau impunerea marginalului drept centru.

Feminismul postmodern este un „feminism al autonomiei”¹ ce prezintă anumite caracteristici specifice. Diferitele tipuri de feminisme sunt acceptate pentru a putea reflecta specificul socio-cultural al fiecărui spațiu în care se manifestă, funcționând astfel principiul acceptării diversității experiențelor adaptat contextului. Spre deosebire de celelalte valuri ale feminismului care au fost mai exclusiviste, feminismului valului III vizează mai multe categorii de femei, tinde să fie „mai inclusivist, să preia pluralitatea de experiențe și să fie policentric.”²

Dacă până acum accentul a căzut pe menținerea diferențelor între femei și bărbați, cu o puternică tendință de victimizare a situației femeii comparativ cu cea a bărbaților, în cadrul feminismului celui de-al III-lea val se insistă pe conceptul de „empowerment”, adică pe ideea de capacitate și de încurajare a femeii spre autoafirmare într-un context al diversității și multiplicității de experiențe. Aceste tendințe transformă acest tip de feminism într-un feminism al puterii care se fundamentează pe „o celebrare a diferențelor, a alterității, a legăturii femeilor cu natura și sfera privată.”³

¹ Elizabeth Grosz, *Sexual Subversions: Three French Feminists*, Allen & Unwin, Sydney, 1989

² Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie*, Iași, Ed. Polirom, 2004, p.80

³ *Ibid.*, p.81

În cadrul feminismului postmodern criticile sunt îndreptate înspre excesul de raționalism și tratarea rațiunii ca fiind independentă de corp și context, precum și înspre reducerea la stadiul de inferioritate a experiențelor legate de corp sau cele sensibile. În consecință, distanțându-se de celelalte valori, o importanță deosebită este acordată conceptelor de trup și întrupare, corpul având coordonate spațiale și temporale precise situate într-un anumit context.

Teoriile actuale aplicabile feminismului se bazează pe concepte precum gen, sexualitate, subiectivitate, identitate. Genul este categoria care împarte rasa umană în două grupuri, masculin și feminin, deseori implicând superioritatea primului asupra celui de-al doilea. În discuțiile feminismului genul este deseori legat de sexualitate, genul fiind constructul social sau cultural al sexualității. Genul este o categorie care favorizează un set de ierarhii în care masculinul desemnează ceea ce este pozitiv, în timp ce femininul este asociat negativului.

Inflația termenului de „gen” s-a impus rapid prin intermediul Studiilor de gen (Gender Studies) și a încheiat o etapă din existența femeilor reduce la a exista doar prin raportare la bărbați, situație identificată de Simone de Beauvoir⁴ și conform căreia femeile devin femei și nu se nasc astfel.

O incursiune în istoricul noțiunii de „gen” demonstrează faptul că acesta a fost ținta unor critici diverse, revelând dominația masculină din spatele conceptului de gen sau insistând pe ideea feminității ca un construct social. Judith Butler⁵, una dintre cele mai importante voci ale feminismului actual respinge principiul dominant conform căruia feminitatea determină și influențează comportamentele femeilor, refuzând definirea femeilor dintr-o perspectivă heterosexuală într-o relație de dualitate între femei și bărbați. Feminitatea se conturează, în opinia ei, ca urmare a practicilor sociale. Deconstrucția operată de Butler pornește de la refuzul inițial de a lega genul de sex. Sexul este determinat biologic iar categoria de gen nu este împărțită în doar două subcategorii, masculin și feminin, ci include și altele.

Judith Butler, la fel ca multe voci din cadrul feminismului, urmărește traseul inițiat de Michel Foucault și astfel se conturează o definiție a identității feminine care „departe de a constitui un fapt primar, este o interiorizare, niciodată pe deplin reușită, a opoziției binare dintre femei și bărbați, prin care bărbatul și-a întemeiat puterea culturală și socială asupra femeii-natură.”⁶

Astfel de teorii evidențiază inconsistența ideii de egalitate a femeilor cu bărbații, a existenței unei naturi feminine diferite și totuși egale cu cea masculină. În plus, tentativele de a crea o lume împărțită în cinci sexe (lesbiană, bărbat, hermafrodit, femeie, cyborg) sau și mai mult, a unei lumi unisexuate așa cum a fost ea imaginată în manifestul cyborg⁷ devin niște iluzii și se conformează încercărilor utopice de reinventare a lumii.

O altă feministă, Nancy Chodorow⁸, contestând impactul determinismului social de tip agresiv, insistă mai degrabă pe importanța sentimentelor (feelings) și a emoțiilor. O suprapunere a celor două tendințe, o conjugare a istoriei personale, a experiențelor trăite, a

⁴ Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, , București, Ed. Univers, 2006

⁵ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York, 1990

⁶ Alain Touraine, *Lumea femeilor*, Ed. Art, București, 2007, trad. Magda Jeanrenaud, p. 18

⁷ Donna Haraway, *A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century in Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, New York, 1991

⁸ Nancy Chodorow, *The Power of Feelings*, Yale University Press, 1999

relațiilor interpersonale cu sentimentele este cea care dă măsura adevărată în crearea unor identități singulare.

Sexualitatea este un alt termen strâns legat de noțiunea de gen. Gândirea occidentală tradițională împarte sexualitatea utilizând același tipar al genului: sexualitatea feminină este masochistă, narcisică și pasivă, în timp ce cea masculină este agresivă, sadică și activă. Maternitatea, funcția reproducătoare a femeii sunt cele care îi definesc sexualitatea. Acesta este unul dintre punctele teoriei freudiene privită cu suspiciune de către teoreticienii discursului feminist. Sexualitatea este analizată de-a lungul timpului pe de o parte din perspectivă biologică și pe de altă parte, ca având o bază socială și culturală. În acest sens, afirmarea femeilor în lumea contemporană se face prin intermediul sexualității ca urmare a eliberării lor și prin faptul că ele „au decis să răstoarne dominația exclusivă a modelului heterosexual, unde predomină dominația masculină, și au recuzat locul central acordat în mod tradițional cuplului bărbat/femeie, substituindu-i o pluralitate de forme schimbătoare și parțiale ale sexualității.”⁹

Genul, sexul și sexualitatea sunt coordonate esențiale în definirea subiectului. Subiect sau subiectivitate sunt noțiuni care deseori înlocuiesc conceptele de sine sau individ. Descartes a conceput individul ca fiind autonom și rațional, însă odată cu ideile înaintate de Freud se ajunge la o reconfigurare a acestei istorii îndelungate. Subiectul abordat dintr-o perspectivă psihanalitică a fost pus în opoziție cu individul, prin faptul că subiectivitatea merge dincolo de latura conștientă a sinelui. Modelul psihicului împărțit în trei componente dinamice reflectă fragmentarea subiectului în eu, sine și supraeu. Feminismul își extrage multe dintre idei din psihanaliză datorită interesului manifestat de aceasta în formarea identității masculine și feminine la nivelul inconștientului.

O altă noțiune importantă în cadrul discursului feminist este cel legat de identitate. Odată cu trecerea de la individul autonom, pe fondul transformărilor operate de postmodernitate, se constată o reevaluare a noțiunilor de subiect, subiectivitate, identitate. În cadrul postmodernismului individul apare ca o multiplicitate de subiectivități, deseori fracturate sau fragmentate. Această reconfigurare determină modificări la nivelul subiectivității și experienței, într-un cuvânt al identității.

Identitatea a fost adesea asociată cu experiența prin faptul că identitatea a facilitat apropierea dintre indivizi prin intermediul experiențelor comune legate de gen, sexualitate, etnie sau clasă socială. O caracteristică importantă a identității postmoderne fragmentate și bazate pe o pluralitate de subiectivități este crearea de relații interpersonale noi deoarece „postmodern culture with its descentred subject can be the space where ties are severed or it can provide the occasion for new and varied forms of bonding”¹⁰ legându-se astfel direct de funcția sa politică.

În secolul al XX-lea au fost creionate diferite modele ale subiectivității pe care se sprijină multe dintre teoriile studiilor de gen printre care sunt fundamentale cele formulate de Freud, Jacques Lacan. Louis Althusser și Michel Foucault.

În primul rând, psihanaliza freudiană constituie punctul inițial în discuțiile despre modul în care se construiește genul. Împărțirea psihismului uman în conștient, preconștient și

⁹ Alain Touraine, *Lumea femeilor*, Ed. Art, București, 2007, trad. Magda Jeanrenaud, p. 26

¹⁰ bell hooks, *Yearning: Race, Gender and Cultural Politics*, South East Press, Boston, 1990

inconștient, care se suprapune tripartiției eu-sine-supraeu, și conotarea puternic sexuală a inconștientului, investirea sa ca zonă a sexualității reprimată constituie principalele constante ale psihanalizei freudiene. Dorințele, pulsunile libidinale își au punctul de plecare în energia somatică, corporală și se configurează principiului plăcerii, într-un stadiu primitiv, al copilăriei iar ulterior, principiului realității, în cadrul maturității, rămânând dominant la nivelul inconștient, al sinelui. Evoluția sănătoasă a psihismului uman constă în ierarhizarea și armonizarea acestor puternice forțe care sunt dorințele pulsionale, sublimarea lor deoarece disfuncționalitățile sunt puse pe seama renunțării, reprimării lor.

O descoperire deosebit de importantă a psihanalizei freudiene este complexul lui Oedip ce oferă un punct de plecare interesant cu privire la identitatea ca gen. În stadiul preoedipian copilul nu are conștiința genului, deși tot Freud este cel care postulează existența unei singure forme de sexualitate, și anume cea masculină în această etapă. Conform structurilor relațiilor din cadrul complexului lui Oedip, format din triunghiul copil-mamă-tată, individul devine femeie sau bărbat. Dacă trecerea băiatului prin complexul lui Oedip este una foarte simplă, nu la fel stau lucrurile în cazul fetițelor. În primul caz, pericolul castrării este cel care amenință și care determină identificarea lui cu figura paternă, însă în al doilea caz, castrarea nefiind o amenințare viabilă, mecanismul dizolvării complexului lui Oedip este mai complex și chiar intrarea fetei în complex se produce prin redirectionarea iubirii dinspre mamă înspre tată. Chiar dacă sexualitatea feminină rămâne enigmatică pentru Freud, acesta instituie totuși un principiu al normalității prin trecerea naturală, fără obstacole prin întregul proces de dezvoltare a identității înspre relațiile heterosexuale.

Prin reinterpretarea teoriilor psihanalitice freudiene, Lacan¹¹ ajunge la concluzia conform căreia corpul uman este un corp de limbaj. Lacan insistă pe importanța actului lingvistic. Inconștientul este structurat în aceeași manieră ca și sistemul lingvistic și este puternic influențat de semne. Momentul achiziției limbajului ce conține deja diferențe sexuale coincide cu momentul în care genul este determinat.

Louis Althusser¹² pornind de la modelul marxist al construirii subiectivității în mod colectiv, îl adaptează propriilor teorii conform cărora oamenii sunt parte integrantă a unui sistem de ideologie. Subiectul se formează prin interacțiunea cu aparate de stat ideologice cum ar fi familia, educația, școala, media, sistemul politic, administrativ sau juridic, cultura etc, și își acceptă subordonarea față de ideologie. Femeinitatea și masculinitatea sunt ideologii care apar ca fiind naturale. Procesul conturării lor începe foarte devreme în viața copilului, de multe ori chiar înainte ca acesta să se nască.

Gândirea postmodernă și implicit teoriile feministe sunt în marea lor majoritate dominate de teoriile lui Michel Foucault¹³ care sunt fundamentate pe ideea puterii ce se stabilește la nivelul relațiilor prin intermediul discursului. Pentru înțelegerea subiectivității este necesară înțelegerea mecanismului de funcționare al acestor relații de putere. Subiectul se găsește într-un proces continuu de formare, el nu există în stare pură ci este modelat de coduri sociale și instituții. În acest caz autonomia individului ar putea fi chestionată, însă Foucault nu este de părere că subiectul este lipsit de posibilități de alegere, de capacitatea de a acționa

¹¹ Jacques Lacan, *Ecrits: A Selection* (trans. Alan Sheridan), Norton, New York, 1977

¹² Louis Althusser, *Ideology and Ideological State Apparatuses* (trans. Ben Brewster), in *Lenin and Philosophy and Other Essays*, Monthly Review Press, New York, 1971

¹³ Michel Foucault, *Power/Knowledge*, Colin Gordon Ed., New York, 1980

independent ci mai degrabă are în vedere aspectele care trebuie provocate înspre schimbarea socială și personală.

Aceste teorii care înglobează modalitatea de constituire a subiectivității conduc către concluzia că identitatea este fluidă, instabilă și constant supusă reconsiderării. Freud evidențiază natura conflictuală a identității iar Althusser și Foucault impactul pe care îl au instituțiile în procesul în desfășurare al formării subiectului.

Feminismul a debutat prin afirmația „El e Subiectul, el e Absolutul: ea este Celălalt”¹⁴, celălalt care simbolizează inesențialul, non-identitatea, absența și care se poate defini doar prin raportare la masculin. Alteritatea, celălalt, definirea femeii prin intermediul bărbatului au fost contestate de-a lungul timpului pentru a se ajunge la noțiunea actuală de diferență. Pentru Lorde¹⁵ diferența implică recunoașterea specificității în timp ce alteritatea include opoziția, precum și refuzul recunoașterii celuilalt ca diferit. Toate acestea se înscriu în arealul de tendințe de a deconstrui gândirea occidentală tradițională bazată pe polarități. Mihaela Miroiu¹⁶ a identificat polii acestor tipologii în care femininul se găsește în categoria non-A:

A	NON A
pozitiv	negativ
prezență	absență
transcendență	imanență
superior	inferior
cultură	natură
minte	trup
inteligibil	sensibil
rațiune	pasiune
intelect	emoție
rațional	instinctual
adevăr	eroare
animus	anima
logos	eros
puternic	slab
autonom	dependent
dominant	dominat
capabil	incapabil
creație	procreație
scop	mijloc
public	privat
sacru	profan
spiritual	material
determinat	nedeterminat
finit	infinat
pur	impur

¹⁴ Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, București, Ed. Univers, 2006, p.27

¹⁵ Audre, Lorde, *Sister Outsider: Essays and Speeches*, Crossing Press, Freedom, CA., 1984

¹⁶ Mihaela Miroiu, *Gândul umbrei. Abordări feministe*, București, Ed. Alternative, 1995, p. 50

cosmos	haos
necesitate	hazard
static	dinamic
bine	rău
lumină	întuneric
invariant	schimbător
etern	muritor

Refuzul de a pune semnul egalității între alteritate și diferență și eforturile de a înlocui cei doi termeni sunt justificate prin faptul că „Difference always implies the interdependency of these two-sided feminist gestures: that of affirming „I am like you” while pointing insistently to the difference; and that of reminding „I am different” while unsettling every definition of otherness arrived at.”¹⁷

Teoreticienii importanți ai feminismului precum Trinh, Lorde, hooks au militat în favoarea diferenței ca fiind capabilă să înglobeze atât similaritățile cât și diferențele, recunoscându-le fără a încerca să le suprime.

Identitatea fracturată ce se sprijină pe o pluralitate de subiectivități a modificat abordarea feminismului. Astfel, afirmarea diferenței și recunoașterea specificității a făcut posibilă intrarea într-o nouă perioadă a feminismului cunoscută drept postfeminism sau feminismul de după valul al II-lea. Conjugat cu postmodernismul și valorile sale instabile, descentrate a condus la schimbarea raporturilor prin posibilitatea de a avea poziții provizorii care înlesnesc o varietate de relații. Subiectul, ale cărui poziții sunt mobile, poate, în funcție de acestea, să interrelaționeze într-o diversitate de moduri.

Un alt set de concepte fundamentale ale feminismului este cel legat de trup și întrupare iar ele sunt asociate noțiunilor de subiectivitate și identitate. Trupul încorporează multitudinea de experiențe și relaționări ale subiectului fragmentat. Psihanaliza freudiană cu accentul pe forța sexualității este un punct central al mutațiilor produse în cadrul epocii postmoderne. Însă modificările par să țină și de domeniul mentalității. Odată cu celebra „moarte a lui Dumnezeu” se face trecerea de la transcendență la imanență care dublată de apariția alterității creează contextul pentru emergența corpului și o mitologie a corporeismului. Celălalt este descoperit ca trup, ca și corp și asistăm la „o inocentare a corpului și o condamnare a conștiinței castratoare și represive, a sufletului dominator”¹⁸. Principiul organizator este cel hedonist îndreptat spre plăcere, spre o cultură a corpului și spre satisfacerea nevoilor trupești, prevalente celor sufletești.

Feminismul actual nu mai luptă pentru egalitate între sexe, spre deosebire de cel tradițional, ci pentru afirmarea diferenței. Afirmarea diferenței este o constantă a discursului postmodern, însă nu se încearcă înlocuirea centrului cu marginea, ci dimpotrivă, se militează pentru coexistență prin diferență, deoarece „diferența postmodernă este întotdeauna plurală și provizorie.”¹⁹

¹⁷ Minh-Ha Trinh, *When the Moon Waxes Red*, Rotledge, New York, 1991, p.152

¹⁸ Aurel Codoban, *Amurgul iubirii*, Cluj Napoca, Ed. Ideea design and Print, 2004

¹⁹ Linda Hutcheon, *Poetica postmodernismului*, București, Ed. Univers, 2002, p. 114

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development , as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.

Bibliografie selectivă

- Althusser, Louis, *Ideology and Ideological State Apparatuses* (trans. Ben Brewster), in *Lenin and Philosophy and Other Essays*, Monthly Review Press, New York, 1971
- Butler, Judith, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York, 1990
- Chodorow, Nancy, *The Power of Feelings*, Yale University Press, 1999
- Codoban, Aurel, *Amurgul iubirii*, Cluj Napoca, Ed. Ideea design and Print, 2004
- Cranny-Francis, Anne, Waring, Wendy, Stavropoulos, Pam, Kirkby, Joan, *Gender Studies: terms and debates*, Palgrave Macmillan, New York, 2003
- De Beauvoir, Simone, *Al doilea sex*, București, Ed. Univers, 2006, p.27
- Foucault, Michel, *Power/Knowledge*, Colin Gordon Ed., New York, 1980
- Grosz, Elizabeth, *Sexual Subversions: Three French Feminists*, Allen & Unwin, Sydney, 1989
- Harraway, Donna, *A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century* in *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, New York, 1991
- hooks, bell, *Yearning: Race, Gender and Cultural Politics*, South East Press, Boston, 1990
- Hutcheon, Linda, *Poetica postmodernismului*, București, Ed. Univers, 2002
- Lacan, Jacques, *Ecrits: A Selection* (trans. Alan Sheridan), Norton, New York, 1977
- Lorde, Audre, *Sister Outsider: Essays and Speeches*, Crossing Press, Freedom, CA., 1984
- Miroiu, Mihaela, *Drumul către autonomie*, Iași, Ed. Polirom, 2004
- Miroiu, Mihaela, *Gândul umbrei. Abordări feministe*, București, Ed. Alternative, 1995
- Touraine, Alain, *Lumea femeilor*, Ed. Art, București, 2007, trad. Magda Jeanrenaud
- Trinh, Minh-Ha *When the Moon Waxes Red*, Rotledge, New York, 1991